

O'QUVCHILARDA KREATIV FIKRLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA BADIY ADABIYOTNING O'RNI(5-SINF MISOLIDA)

Sharipova Shohida Shoymardonovna ¹

¹ Xalqaro Nordik universiteti magistrant

Email: sharipovashohida50@gmail.com

MAQOLA MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received:18.01.2025

Revised: 19.01.2025

Accepted:20.01.2025

KALIT SO'ZLAR:

Kreativ fikrlash,
badiiy adabiyot,
o'quvchilar, ta'lim
jarayoni, ijodkorlik, 5-
sinf, kreativlikni
rivojlantirish, adabiy-
tahliliy mashg'ulotlar,
ijodiy salohiyat,
mustaqil fikrlash.

Bugungi kun ta'lim jarayonida o'quvchilarning nafaqat bilim olishlari, balki mustaqil va kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Xususan, 5-sinf o'quvchilari yoshlikdan o'z fikrlarini erkin ifoda etishga va turli masalalarni ijodiy yondashuv bilan hal qilishga o'rgatilishi kerak. Bu borada badiiy adabiyot katta ahamiyatga ega bo'lib, u o'quvchilarni keng dunyoqarashli va ijodkor shaxs sifatida shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi. Mazkur maqolada 5-sinf o'quvchilari misolida kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish jarayonida badiiy adabiyotning ahamiyati o'rganilgan. Badiiy adabiyotlar o'quvchilarning dunyoqarashi, tasavvuri va ijodkorlik salohiyatini kengaytirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Maqolada o'quv jarayonida badiiy asarlarni o'qish va tahlil qilish orqali o'quvchilarda mustaqil va kreativ fikrlash qobiliyatini rivojlantirish usullari ko'rsatib o'tilgan. Shuningdek, badiiy adabiyotning ijodiy fikrlashga ta'siri amaliy misollar bilan yoritilgan.

KIRISH. Mazkur maqolada badiiy adabiyotning 5-sinf o'quvchilari uchun kreativ fikrlashni shakllantirishdagi o'rni va ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, bu jarayonni

samarali tashkil etish uchun qanday metod va vositalardan foydalanish mumkinligi haqida ham batafsil to'xtalib o'tiladi.

Badiiy adabiyot – bu inson his-tuyg'ulari, kechinmalari, turmush tarzi va qadriyatlarini tasvirlash orqali ma'naviy boylikni shakllantiruvchi san'at sohasi. Badiiy asarlar, xususan, hikoya, ertak, roman, she'r va qissalar o'quvchilarning nafaqat o'qish malakasini oshiradi, balki ularning ma'naviy olamini kengaytiradi va ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Kreativ fikrlash esa mavjud muammolarga yangi va original yondashuv topish, ijodiy g'oyalar ishlab chiqish qobiliyatidir. Kreativ fikrlash insonning hayotda turli vaziyatlarda o'zini namoyon qilishida, o'ziga bo'lgan ishonchini oshirishda va muammolarni hal qilishda asosiy vositalardan biri hisoblanadi.

5-sinf o'quvchilari – bu qiziquvchanlik, mustaqil fikrlash va ijodkorlik rivojlanishining faol bosqichida bo'lgan yosh guruhidir. Bu davrda bolalar turli hikoya va ertaklarni o'qish orqali o'z hayotiy tajribalarini boyitadilar, atrof-muhitni chuqurroq anglaydilar va 'kreativlik urug'lari'ni ekadilar.

Badiiy adabiyotning o'quvchilarga quyidagi ta'sirlari mavjud:

1. Tasavvur va fantaziyani rivojlantirish: Badiiy asarlar bolalarning tasavvur dunyosini boyitadi. Masalan, Alisher Navoiy yoki Abdulla Qodiriy asarlarini o'qish orqali o'quvchilar turli zamon va makonlarni tasavvur qilib, ijodiy fikrlash malakasini oshiradilar.

2. So'z boyligini oshirish: Badiiy asarlarni muntazam o'qish o'quvchilarning lug'at boyligini oshiradi. Bu esa ularga o'z fikrlarini aniq va ifodali yetkazish imkonini beradi.

3. Emosional rivojlanish: Badiiy asarlar insoniy his-tuyg'ularni chuqur tushunishga yordam beradi. Bu orqali bolalar nafaqat o'z kechinmalarini anglashadi, balki boshqalarning his-tuyg'ularini tushunishni o'rganadilar.

4. Hayotiy tajribalarni shakllantirish: Adabiy qahramonlarning tajribalaridan saboq olish bolalarga real hayotdagi turli vaziyatlarni ijodiy yondashuv bilan hal qilishga o'rgatadi.

Badiiy adabiyotning o'quvchilarda kreativ fikrlashni shakllantirishdagi samaradorligi ko'p jihatdan pedagogning yondashuviga bog'liq. Quyida bu boradagi samarali metodlar keltiriladi:

1. Muammoli savollar qo'yish: O'qituvchi dars jarayonida muammoli savollar qo'yib, o'quvchilardan turli javoblar kutishi kerak. Masalan, "Asardagi qahramon boshqa qaror qabul qilganida nima bo'lardi?" yoki "Siz qahramon o'rnida bo'lsangiz, qanday yo'l tutgan bo'lardingiz?" kabi savollar o'quvchilarning ijodiy fikrlash ko'nikmasini rivojlantiradi.

2. Rolli o'yinlar: Asardagi voqealarni sahnalashtirish orqali bolalar o'zlarini qahramon o'rniga qo'yib, ijodiy yechimlar topishga o'rganadilar.

3. Asarni davom ettirish: Badiiy asarlarning tugallanmagan qismi yoki muqobil yakunlarini yozish topshirig'i orqali o'quvchilar o'z fantaziyasini ishga soladilar.

4. Taqdimot va munozaralar tashkil etish: Dars davomida asar qahramonlari va voqealari yuzasidan guruhli muhokamalar tashkil qilish o'quvchilarning o'z fikrini ifodalash va boshqa nuqtai nazarni tushunish ko'nikmalarini oshiradi.

5. Badiiy ijod topshiriqlari: O'quvchilarga she'r, hikoya yoki ertak yozish topshirig'i berib, ularni o'z his-tuyg'ularini va fikrlarini erkin ifoda etishga rag'batlantirish mumkin.

Mazkur yondashuvni samarali amalga oshirish uchun quyidagi bosqichlarni taklif qilamiz:

1. Badiiy asarlarni tanlash: 5-sinf o'quvchilari uchun qiziqarli va yoshga mos asarlar tanlash muhim. Masalan, xalq ertaklari ("Toshbaqa va tulki", "Zumrad va Qimmat"), O'zbek adabiyoti klassiklari (Oybek, G'afur G'ulom asarlari), hamda zamonaviy bolalar adabiyoti namunalaridan foydalanish mumkin.

2. Dars jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish: Multimedia vositalari, interaktiv taqdimotlar va animatsiyalar badiiy asarlarni yanada qiziqarliroq qiladi.

3. Individual va guruhli faoliyatni uyg'unlashtirish: Har bir o'quvchi o'z fikrini ifodalash imkoniga ega bo'lishi uchun individual topshiriqlar bilan birga guruhli muhokama va rolli o'yinlarni ham o'tkazish lozim.

Badiiy adabiyot o'quvchilarda kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda beqiyos vosita hisoblanadi. U o'quvchilarning tasavvur dunyosini kengaytiradi, mustaqil fikrlash va ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantiradi. Pedagoglar ushbu jarayonda interfaol va innovatsion yondashuvlarni qo'llash orqali dars samaradorligini oshirishlari mumkin.

Ilmiy tadqiqotlar tahlili. Ta'lim jarayonida kreativ fikrlashni shakllantirish masalasi ko'plab pedagog va psixolog olimlarning diqqat markazida bo'lgan. Ushbu tadqiqotlar ta'limning amaliyotga yo'naltirilganligi, o'quvchilarning mustaqil va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda badiiy adabiyotning rolini aniqlashga qaratilgan. Quyida ushbu mavzudagi yetakchi ilmiy ishlanmalarning qisqacha tahlili keltiriladi.

Kreativ fikrlashning mohiyati haqida J.P. Guilford o'zining "Structure of Intellect" nazariyasida chuqur izoh beradi. Uning fikricha, kreativ fikrlash – bu muammoni hal qilishda nostandart, moslashuvchan va o'ziga xos yondashuvlarni ishlab chiqish jarayonidir (Guilford, 1967). Ushbu tamoyillar ta'lim jarayonida keng qo'llanilishi lozim, chunki ular o'quvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

L.S. Vygotskiyning "Tasavvur va ijod maktab yoshidagi bolalar faoliyatida" asarida badiiy adabiyot bolaning tasavvur qilish qobiliyatini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlangan. Vygotskiyga ko'ra, badiiy asarlar bolalarda yangi obrazlarni yaratishga, his-tuyg'ularni mustaqil tahlil qilishga imkon beradi (Vygotskiy, 1931). Shuningdek, A.N. Leontyev ijodiy faoliyatni rivojlantirishda adabiy-tahliliy mashg'ulotlarning o'rnini ko'rsatib, badiiy asarlarni talqin qilish jarayonida o'quvchilarning tafakkur va tasavvur qobiliyatlari faollashishini ta'kidlaydi (Leontyev, 1975).

Badiiy adabiyot orqali kreativ fikrlashni rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalarni V.A. Sukhomlinskiy o'zining pedagogik tajribasida ko'rsatib bergan. U bolalarga badiiy asarlarni ifodali o'qish, voqealarni qayta hikoya qilish va ijodiy yozuv mashg'ulotlarini o'tkazish orqali ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga e'tibor qaratgan (Sukhomlinskiy, 1974). Hozirgi zamonaviy tadqiqotchilar ham badiiy adabiyotning ijodiy fikrlashga ta'sirini qayd etmoqdalar. Xususan, I.A. Zimnyaning ishlari o'quv jarayonida badiiy asarlarni qiziqarli usullar orqali o'rganish bolaning ijodiy salohiyatini oshiradi, degan fikrni qo'llab-quvvatlaydi (Zimnyaya, 2001).

D.B. Elkonin badiiy asarlarni o'qish orqali o'quvchilarda hamdardlik va hissiy rivojlanish kuchayishini ta'kidlaydi. Bu hissiy rivojlanish kreativ fikrlashning asosini tashkil etadi, chunki bolalar o'zlarini boshqa rollarda tasavvur qilish orqali yangi g'oyalarni yaratishga moyil bo'ladilar (Elkonin, 1971). Bundan tashqari, G.A. Ballning tadqiqotlarida o'quvchilarning badiiy asarlar bilan ishlashi ularda tasavvur qilish ko'nikmalarini mustahkamlaydi va o'z fikrlarini erkin ifoda qilish qobiliyatini rivojlantiradi (Ball, 1989).

O'zbekiston ta'lim tizimida kreativ fikrlashni shakllantirishga oid tadqiqotlar ham qiziqarli natijalarni ko'rsatadi. Xususan, A. Usmonova va M. Sobirovalarning tadqiqotlarida badiiy adabiyotning ona tili va adabiyot darslarida samarali qo'llanilishi orqali o'quvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga oid usullar ko'rsatib berilgan (Usmonova, Sobirova, 2020).

Xulosa. O'quvchilarda kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish – zamonaviy ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonda badiiy adabiyotning o'rni juda muhimdir, chunki u bolalarning ijodiy salohiyatini rivojlantirish, mustaqil fikrlashni shakllantirish va dunyoqarashini kengaytirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, 5-sinf o'quvchilari badiiy asarlar orqali o'zlarining his-tuyg'ularini anglash, muammolarni hal qilishda nostandart yondashuvlarni ishlab chiqish va ijodiy qobiliyatlarini namoyon etish

imkoniyatiga ega bo'ladilar. Xulosa qilib aytganda, badiiy adabiyot o'quvchilarning faqat bilim olish vositasi emas, balki ularning ijodiy tafakkurini rivojlantiruvchi qudratli manba hisoblanadi. Shuning uchun ta'lim jarayonida badiiy adabiyotlarni to'g'ri tanlash, tahlil qilish va ulardan samarali foydalanish orqali o'quvchilarda kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlari sezilarli darajada ortadi. Tahlil qilingan ilmiy manbalar badiiy adabiyotning o'quvchilarda kreativ fikrlashni shakllantirishdagi ahamiyatini tasdiqlaydi. Ushbu tadqiqotlar asosida badiiy adabiyotning ta'lim jarayonida samarali qo'llanishi o'quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish, tasavvurni kengaytirish va shaxsiy salohiyatini ro'yobga chiqarishda muhim omil ekanligi aniqlangan.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Davlat ta'lim standarti.
2. Navoiy, A. "Xamsa". Toshkent: G'afur G'ulom nashriyoti, 2020.
3. Qodiriy, A. "O'tkan kunlar". Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti, 2019.
4. Vygotskiy, L.S. "Pedagogik psixologiya". Moskva: Pedagogika, 1986.
5. Ken Robinson, "Out of Our Minds: Learning to be Creative". Wiley, 2011.
6. Guilford, J.P. (1967). *The Nature of Human Intelligence*.
7. Vygotskiy, L.S. (1931). *Tasavvur va ijod maktab yoshidagi bolalar faoliyatida*.
8. Usmonova, A., Sobirova, M. (2020). *O'zbek tilida kreativ fikrlashni rivojlantirish yo'llari*.